

# DEMOKRASİNİN DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE BİREY, YURTTAŞ VE CEMAAT<sup>1</sup>

## INDIVIDUAL, CITIZEN AND COLLECTIVITY IN THE TRANSFORMATION PROCESS OF DEMOCRACY

**Öğr.Gör. Dr. Hüseyin KORKUT**

Kırklareli Üniversitesi Babaeski Meslek Yüksekokulu  
h.korkut@hotmail.com

### Özet

Son yirmi ila otuz yılda, dünya, teknik, ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan çeşitli değişimler geçirmektedir. Bu yazı, daha çok bu değişimlerin sosyal ve siyasal boyutuyla ilgilidir. Ekonomik kaynakların dengesiz dağılımı, sosyal ve siyasal adaletsizlik gibi olumsuz faktörler, toplumlarda bir değişim talebi doğurmaktadır. Bu talep, farklı dönemlerde, farklı biçimlerde siyasal düzenleri ve dolayısıyla kuramsal temellerini değişime zorlayabilir. Bu bakımdan, bireysel, toplumsal ve siyasal talepler değişim olgusunun hem nedenleri hem de sonuçları içinde yer alır. Bu bağlamda, bu yazıda, demokrasinin dönüşümü, modern devletin ve ona ilişkin kurumların gelişimi ile birey, yurttaş ve cemaatin taşıdığı anlamların değişimi incelenmeye çalışılmıştır. Fakat burada, birey, yurttaş ve cemaat kavramları, demokrasinin temel ilkeleri ekseninde ve özellikle liberal demokraside taşıdıkları anlamları itibarıyla, farklı yaklaşımlarla ve genel bir çerçevede ele alınmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Demokrasi, Dönüşüm, Birey, Yurttaş, Cemaat.

### Abstract

The world, particularly, has been changing with technical, socioeconomic and sociopolitical, during last twenty and thirty years. This text is about the social and political dimensions of those changes. Some negative factors, like unequally divisions of economic resources and social and political injustices create a demand of change. It is possible that this demand forces the political orders and their theoretical roots to change, in different times and ways. In a sense, individually, social and political demands take place both within the causes and effects of the reality of change. In this context, in this text is tried to evaluate the transformation of democracy, development of modern state and its structures and the concepts of individual, citizen and collectivity. However, the concepts of individual, citizen and collectivity were handled with main principles of democracy, especially liberal democracy, by different approaches and in a general framework.

**Key Words:** Democracy, Transformation, Individual, Citizen, Collectivity.

<sup>1</sup> Bu makale yazarın Marmara Üniversitesi SBE’nde 2011 yılında tamamladığı “Yerel Yönetimlerde Yönetime Katılma ve Açıklık: Ümraniye ve Şişli Belediyeleri Örneği” başlıklı yayınlanmamış doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

## Giriş

**D**ünya, özellikle son yirmi ila otuz yılda, teknik, sosyoekonomik ve sosyopolitik açılardan çeşitli değişimler geçirmektedir. Amacımız, bu değişimleri esas alarak, dünya genelinde demokrasi yönündeki tercihin neye tekabül ettiğini en genel hatlarıyla incelemek; eşitlik ve özgürlük gibi demokrasinin asli değerleri temelinde birey, cemaat (kollektivite) ve yurttaşlık kavramlarına genel bir çerçeve çizmeye çalışmaktır. Çalışmada, demokrasi kavramının ilk görünüşlerinin üstünde durulmadan, kavramın moderniteye eşlik eden süreçte geçirdiği dönüşüm kısaca ele alınmaktadır. Zira bu yazıda, demokrasi kavramının ne en eski tarihi ve ne de felsefi kökenlerini araştırmak niyetinde değiliz.

Bu yazıda, demokrasi kuramlarının kendi içindeki ayırımlardan yola çıkarak; temel değerleri ile birey, cemaat (kollektivite) ve yurttaşla yükledikleri anlamlar bakımından bir tartışma yürütülmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle, Benjamin Barber'in, *Güçlü Demokrasi* adlı çalışmasında, esas olarak iki farklı kategori içinde ve ideal demokrasi tipleri genel çerçevesinde ele aldığı rejim tartışması, katılımcı demokrasi tartışmalarının olduğu gibi bu yazının da önemli bir eksenini oluşturmaktadır. Temsili demokrasinin, otoriter, hukuki ve çoğulcu biçimleri arasında bir kavramsal ayırımı giden Barber, liberal demokrasi temelinde, siyasal tarz ve değerler; kurumsal eğilim ve yönetimlerin konumlanma biçimleri; bireyin ve yurttaşın konumu gibi farklı tartışma konularını, katılımcı demokrasi açısından ele almaktadır.<sup>2</sup> Fakat bu çalışmada, Barber'in birey, cemaat (kollektivite) ve yurttaş kavramlarına ilişkin değerlendirmeleri konu edilmiştir.

## 1. Demokrasinin Dönüşümü ve Temel Bakış Açıları

Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri* adlı çalışmasında, demokrasi nedir sorusunun yanıtını ve demokrasi düşüncesinin kurumsallaşma evrelerini araştırırken; iki aşamalı olarak ele aldığı iki kurumun, yani devlet ve demokrasinin dönüşüm sürecini izlemektedir. Ona göre; ulus devletin ortaya çıkmasıyla birlikte, kaynağını Yunan ve Roma kentlerinde bulan, kent devleti de dönüşüme uğramış ve demokrasi düşüncesi bu ikinci demokratik dönüşümle, kent devleti yapılanmalarından ulus devletin çok daha geniş kapsamı içine aktarılmıştır. Bu demokratik dönüşüm, tamamen yeni bir siyasal kurumlar kümesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birbirleriyle ilişki içinde bir kavrayışla ele alındığında, genelde "demokrasi" olarak nitelendirdiğimiz, işte bu söz konusu siyasal kurumlar bütünüdür.<sup>3</sup>

On sekizinci yüzyıl ve özellikle yirminci yüzyıl, modern demokrasilerin kurumsallaşma aşamaları olarak kabul edilir.<sup>4</sup> Keane, özellikle son iki yüz yıllık süreçte de-

<sup>2</sup> Benjamin R. Barber, *Güçlü Demokrasi*, Mehmet Beşikçi (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995, s.184.

<sup>3</sup> Robert A. Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri*, Levent Köker (çev.), Ankara: Yetkin Basımevi, 1993, s.2; Hüseyin Korkut, "Yerel Yönetimlerde Yönetime Katılma ve Açıklık: Ümraniye ve Şişli Belediyeleri Örneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2011, s.16.

<sup>4</sup> Robert A. Dahl, *Demokrasi Kuramı ve Demokrasi Deneyimi*, Benhabib Seyla (Ed.). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel (çev.). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999, s.477.

mokrazi teorisindeki tartışmaları inceleyerek; “on sekizinci yüzyıldan beri demokratik düşüncenin odağında yer alan bazı temaları yeniden” ele almaya çalışır.<sup>5</sup> Kurumsallaşmış demokratik hareketlerin “günümüz Avrupa”sında karşılaştığı tehlikeler incelenerek, demokrasinin bekası ve gelişmesinin nasıl güvence altına alınabileceği konusunda tümüyle yeni bir düşünüş tarzı” önerdiğini bildirir. Söz konusu çalışmada Keane, demokrasinin küresel düzeyde bir ilgiyle karşılanmasını, halklar adına bir yanılısma olarak görmektedir. Keane’in ifadesiyle; neredeyse “bütün hükümet, parti ve hareketler gerçek demokrasiyi savunduklarını iddia ediyorlar. Demokrasi yönündeki bu global tercih, anlamsal olarak, halk baskısı adına kazanılmış bir zaferi temsil etmektedir. Zira on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar, demokrasi talebi güçsüzlerin ellerinde tuttukları etkili bir silahtı.”<sup>6</sup>

Keane benzer biçimde Dahl, demokrasi söylemi üzerinden yaratılan sahte meşruiyet olgusuna vurgu yapmaktadır. Dahl’a göre, “demokrasi fikri evrensel bir yaygınlık kazanmıştır. Çoğu rejimler, ‘demokrasi’ adı üzerinde bir tür iddia ileri sürmektedirler ve böyle yapmayanlar da çoğu kez, kendi özel demokratik olmayan yönetimlerinin nihai ‘demokrasi’ye giden yolda zorunlu bir aşama olduğunu vurgulamaktadırlar. Günümüzde diktatörler bile meşruluklarının vazgeçilmez bileşenlerinden birinin, demokrasi dilinden alınan bir veya iki tutam söz olduğuna inanıyor gibi görünmektedirler.”<sup>7</sup>

Anayasaya bağlı çoğulcu rejimlerde insanlar, yani yurttaşların nasıl olması gerektiğine, yanıt ararken Aron, bütüncü bir yaklaşım ve oldukça keskin bir ayırımla, öncelikle idari rejimlerin (özellikle parlamenter rejimler), aşırı uçlara kayma eğilimlerini tespit etmekle işe başlar. Ona göre, rejimler, daima ya aşırı partizan anlayışın ya da, tam tersine, aşırı uzlaşma anlayışının tehdidiyle karşı karşıyadırlar. Buna bağlı olarak, siyasette, aşırı partizanlığın ve ya aşırı uzlaşmanın yol açtığı bir amaç sapması söz konusu olacaktır.<sup>8</sup> Zira artık, çeşitli “ayrılıkların üstesinden gelme ihtiyacıyla kıvranan partiler yalnız kendi anlaşmalarını düşünürler, meseleleri düşünmez olurlar.”<sup>9</sup> Sanayileşmiş modern toplumların, siyasi ve iktisadi yapılanmalarında sınırlı seçeneklere sahip olduğunu ileri sürerken, Aron, sosyalizmle liberalizm arasında yıpranmış siyasal yapılardan söz etmektedir. Aron, sanayi toplumlarının iki çeşit iktisadi teşkilatlanma arasında bir tercih karşısında bulunduğunu ileri sürmüştür. Birincisi, “piyasa ve özel mülkiyet rejimi”, ikincisi “kamu maliyeti ve planlama rejimi”dir. Fakat bu sınıflamaya sınırlı bir alan tanımıştır. Kendi dönemi için, “hem

<sup>5</sup> John Keane, **Demokrasi ve Sivil Toplum**, Necmi Erdoğan (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994, s.11.

<sup>6</sup> Keane (1994), s.12. Bu düşünceleri, dönemin batılı düşünce hayatının, dünyayı batı coğrafyasından ibaret görme eğiliminden ayıklayarak anlamak gerekir; Korkut (2011), s.19-20.

<sup>7</sup> Dahl (1993), s.2.

<sup>8</sup> Aron, anayasaya bağlı çoğulcu rejimler, hem yavan oldukları hem de en yüce nitelikleri olumsuz olduğu için hayal kırıklığı vermezlik edemez.” der. Aron, yavanlığın, ‘insan yaradılışındaki kusurların ekmeğine yağ sürmesi’nden kaynaklandığını düşünmektedir. Çünkü bir kere ‘iktidarın gruplar ve fikirler arasındaki yarışmadan doğmasını’ kabul etmişlerdir. Ve bir kez ‘iktidarı elde edince, insanların onları kötüye kullandıkları inancı içinde otoriteyi kısıtlamaya çalışmaları’ neredeyse kaçınılmaz olur. Bkz. Raymond Aron, **Demokrasi ve Totalitarizm**, Vahid Atay (çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978, s.158.

<sup>9</sup> Aron (1978), ss.179-180.

ekonomik, hem milli gelişmenin eşit olmadığı bir safhada bulunmaktayız” diye düşünmüştür. Bu nedenle iki tür teşkilatlanmayla da kamu yönetiminin ve onunla bağlantılı iktisadi ilişkilerin çözülemeyeceğini öngörmüştür. Klasik kamu yönetimi anlayışının içinde bulunduğu krize işaret ederek, “objektif bir gözden bakınca, şimdiki dünyanın basit herhangi bir şemaya uymadığı açıkça görülür” demiştir. Daha da kötüsünün, sanayi toplumlarının “liberal bir demokrasi ile zorba bir demokrasi arasında tercih karşısında” bulunmaları olduğunu, ifade etmiştir.<sup>10</sup> Şimdiki dünya da durum bundan oldukça farklı gibi görünse de, demokrasilere karşı güvensizlik değişmemiştir.

Çoğulcu demokrasilere karşı, öncelikle çoğunlukçu rejimleri değil, “az varlıklı halk arsında, mevcut rejimin tutumuyla kendilerini elverişsiz durumda hissedenler”i düşman olarak görür Aron. Zira anayasaya-bağlı, “çoğulcu demokratik rejimlerin hepsinde, ekonomik grupların empoze ettiği kanunların kurbanı olan bazı azınlıklar” her zaman vardır.<sup>11</sup> Aron’un bahsettiği ‘kurbanlar’, son dönem demokrasi söylemlerinin odağında yer alan katılım gibi bazı kavramlarla teskin edilmeye çalışılmaktadırlar. Özellikle, Afrika gibi bölgesel nitelikli sivil toplum örgütlenmelerinin yoğun faaliyet gösterdiği yerlerde, katılım, ekonomik kalkınma söylemiyle bir arada sunulur. Bağimsız bir sivil oluşum bile olsa, sınırlı mali kaynak nedeniyle egemen finans odaklarıyla ilişkilenecek durumda kalan sivil toplum örgütlenmeleri, katılımın bir tür zorbalığa dönüştüğüne tanıklık ederler. Zira katılımcılar, kendi kişisel ve toplumsal çıkarları doğrultusunda ve gönüllülük esasıyla değil, aksine temsil bile edilemedikleri yerel ve bölgesel piyasa paylaşım politikalarının baskısıyla hareket etmektedirler.

Bugün, enformasyon katsayılarının artmış olması, siyaseti de etkilemiş; siyasetin enformasyonel niteliğini artırmıştır. Enformasyona dayalı siyaset, pek çok açıdan siyasetin dönüştüğü değerlendirilmesiyle ele alınır. Dolayısıyla hem siyasal düzen hem de siyaset yöntemleri zorunlu bir değişimin baskısı altındadır. Bu değişimi, söz konusu kurumların özünde gerçekleştiğini ileri sürenler vardır. Bu düşüncelere göre, bilişim teknolojinin önemli bir etken olduğu, sosyopolitik ve sosyokültürel ortam, aynı zamanda bir paradigma dönüşümüne işaret etmektedir.<sup>12</sup> Bu durum Dahl’ın, bahsi geçen çalışmasında, çeşitli öngörülerle kavranmaya çalışılmıştır. Paradigma değişimi olarak lanse edilen, söz konusu gelişmeler; Dahl’a göre, üçüncü bir demokratik dönüşümün evreleridir. Bunu poliarişi olarak niteleyen Dahl, modern demokratik toplumların, geniş ölçekli yapılarının ve bu yapılara bağlı kurumsallaşmanın siyasete yansımalarıdır. Poliarişi, Dahl’a göre, kapsamı en geniş olan siyasal düzendir ve onu diğerlerinden ayıran da yine bu özelliğidir.

Kanada örneğinden yola çıkarak, Kymlicka, yurttaşlık biçimlerini incelediği çalışmasında, her ne kadar birçok grup dışlandığını hissetmeye devam etse de, söz konusu sistemde, “birçok öz-yönetim, çokkültürlü tanınma ve özel temsil talebini bağdaştıracak ölçüde” bir esnekliğin yaşatılabildiğini savunur. Ancak “grup farklılığına yer vermede” aynı tavrı göstermez. Zira bu konuda, bütünsel yargılara varmanın o kadar

<sup>10</sup> Aron (1978), s.370.

<sup>11</sup> Aron (1978), s.192.

<sup>12</sup> Özgür Uçkan, **E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye**. İstanbul: Litaratür Yayınları, 2003, s.1-5.

da kolay ve ölçülebilir olmadığını teslim eder. Kymlicka'ya göre, Kanada tecrübesinden çıkarılabilecek en önemli sonuç, “grup farklılığının ve bu farklılıklar yer verme mekanizmalarının heterojen niteliğidir. Ulusal, etnik ve toplumsal grupların öne sürdüğü talepler, içerikleri ve geleneksel liberal demokratik eşitlik, özgürlük ve demokrasi ilkeleriyle ilişkileri açısından büyük farklılıklar göstermektedir.”<sup>13</sup>

Siyasal düzenlerin, varlıklarını devam ettirebilmek için başvurdukları çeşitli argümanlar vardır. Fakat her hangi birinin, kendini feshetme pahasına varlığını sürdürme çabası içinde olması saçmadır. Bu nedenle, sistem bir biçimde özgün tanımını koruma, ya da onu yeniden icat etme kaygısıyla yaşar. Belki tam da bu kaygıyla, demokrasi fikrine felsefi bir temel arayışı, kimi teorisyenlerde belli belirsiz bir rahatsızlığa yol açmaktadır. Barber, demokrasinin ‘felsefi açıdan kökenlerini’ incelerken, demokrasiye, demokratik yurttaşlığa ve bütün olarak demokratik siyasete ilişkin, özü tartışmadan müteşekkil şöyle bir tanımlamaya gider. Buna göre; “demokrasi, demokrasinin ne olduğu hakkındaki tartışmadır, demokratik yurttaşlık demokratik yurttaşlığın kimleri içerdiği hakkında tartışmayı gerektirir; demokratik siyaset demokratik devlet yapısının sınırlarını tartışıp sonunda belirler, böylece birey-kamu, toplum-devlet, birey-cemaat meselelerinde bir karara varır.”<sup>14</sup> Barber, kendine özgü demokrasi düşüncesinde; yönetimde en iyiye ulaşma yolunda çatışmayı nasıl çözecek, demokrasinin kendini yeniden inşa edeceğini şu şekilde dile getirmektedir. “Siyasal durumun açmazlarına karşı bir tepki olarak düşünüldüğünde, güçlü demokrasiye aşağıdaki formel tanım verilebilir. Katılımcı tarzdaki güçlü demokrasi bağımsız bir temelini yokluğunda çatışmayı, sürekli kendi en yakın yasalarını oluşturma süreci ve bağımlı özel bireyleri özgür yurttaşlara ve kısmi özel çıkarları da kamusal iyilere dönüştürebilen siyasi bir cemaatin yaratılması yoluyla çözer.”<sup>15</sup>

Bu gün dünyada, pek çok ülkede demokrasi söylem düzeyinde de olsa, çoğulculuk ve katılımcılık iddiasıyla ele alınmaktadır. Bunda birçok faktörün etkisi olmasına karşın, asıl nedenlerinden biri, dönemin sosyoekonomik ve sosyopolitik yapılarının farklı kimlik ve aidiyetlere yönetimde söz hakkı tanımayı zorunlu kılmasıdır. Bu toplumsal barış ve istikrar açısından son derece önemli hale gelmiştir. Aynı minvalde, çoğulcu, katılımcı ve müzakereci gibi farklı teorik yaklaşımlarda, sosyal sorunların çözümünde olabildiğince geniş bir halk tabanı oluşturmak, demokrasinin temel hedefleri arasına konur.

Hızlı kentleşme, nüfus artışı ve küreselleşme gibi olgular, doğrudan demokrasinin (özde sorunsuzmuş gibi gösterilen eski yunan tarzı demokrasi) uygulanabilirlik imkânlarının gücünü kaybetmesine ve yeni teorik arayışlara yol açmıştır. Temsili demokrasinin, temsil ediciliğinde var olan, temsil adaletsizliği çeşitli girişimlerle düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu girişimlerden biri, Macpherson'a göre, vergi tabanının genişletilerek; eşitlik ilkesinin gereğinin yerine getirilmeye çalışılmasıdır. Böylelik-

<sup>13</sup> Will Kymlicka, “Kanada’da Grup Ayrımlaşmalı Üç Yurttaşlık Biçimi”, Benhabib Seyla (Ed.). Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel (çev.). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999, s.238.

<sup>14</sup> Barber, Benjamin R. (1999), “Temelcilik ve Demokrasi”, Benhabib Seyla (Ed.). Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel (çev.). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı (WALD), 1999, s.503.

<sup>15</sup> Barber (1995), s.196.

le, “eşit bireylerden oluşan toplum, kamu hizmetinden yararlandığı gibi kamusal harcamaların yükünü de adalet ilkesine uygun olarak paylaşmış olacaktır. Dolayısıyla yoksullar tarafından ve yoksullar için yönetim olarak algılanan eski demokrasi düşüncesi, bu tür yaklaşımlarda ekonomik rekabete katılma hakkı olarak demokrasi fikrine dönüştürülmektedir.”<sup>16</sup>

Demokrasi teorisinde temsil kavramının gündeme gelmesi, doğrudan demokrasinin uygulanmasının olanaksızlığının bir sonucu olduğu için, temsili demokrasi sistemi, yani parlamenter sistem, halkın kendini yönetmesi idealine hizmet edecek, imkânlar dâhilindeki en uygun sistem olarak kabul edilmişti. Fakat bugün, bilişim teknolojisinin sağladığı imkânlar, örneğin internet araçları, bir anlamda doğrudan demokrasi mekanizmalarına dönüşmüş; temsili demokrasi giderek daha fazla sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulamalarda, en önemli çözüm önerisi katılım temelli düşüncelerde barınır. Ancak katılımcı demokrasi düşünceleri de uygulanabilirlikleri açısından önemli eleştirilerle karşı karşıyadırlar.<sup>17</sup>

## 2. Demokraside Birey, Cemaat ve Yurttaşın Yeri

Demokrasi geleneğinde cumhuriyetçiler ve liberaller arasında (Barber’ın sınıflamasına göre, özellikle liberalizmin minimalist formu) ilkesel düzeydeki algı farklılıkları, halk iradesi, kolektiflik ve katılım konularında belirginleşmektedir. Barber, liberal demokrasinin; birey esasına dayanan bir sistem olarak, kolektifliğe (cemaat) ve bu temelde katılımcı yurttaşlığa karşı destekleyici bir tutum içinde olmadığını tespit etmektedir. Ona göre, liberal demokrasi, toplumsal adalete karşı, bireyin özgürlüğünün ve toplumsal kaynaşmaya karşı, ayrıştırmanın (bireyleştirme) güvence altında tutulmasıyla ilgilenmektedir. Barber’ın ifadesiyle: “Liberal demokrasi siyaset için bir haklılaştırma sunmaktan çok, bireysel hakları haklılaştıran bir siyaset önermektedir. Kamusal adaleti güvence altına almaktan çok bireysel özgürlüğü artırmakla, iyiler keşfetmekten çok çıkarları gözetmekle ve insanları verimli bir şekilde bir araya getirmekten çok onları güvenli bir şekilde ayrı tutmakla ilgilenmektedir. Sonuç olarak, bireye –onun mahremiyetine, mülkiyetine çıkarlarına ve haklarına karşı her saldırıya şiddetle direnebilmekte; fakat cemaate, adalete, yurttaşlığa ya da katılıma yönelik saldırılara karşı koymada çok daha az etkili olmaktadır. Bu zayıflık nihai olarak bireye ilişkin savunusunu zayıflatır; çünkü bireyin özgürlüğü siyasi eylemliliğin bir önkoşulu değil, fakat daha ziyade onun ürünüdür.”<sup>18</sup>

Bireysel özgürlüklerle özdeşleştirilmesine karşın, toplum çıkarını gözetmek de, liberal demokraside öncelikli bir yere sahiptir. Liberal devlette, parlamentoların, planlarını bu prensibi gözeterek tasarımları beklenir. Zira liberal görüşe göre: “demokratik süreç devlet yönetimini toplum çıkarlarına uygun biçimde programlama görevini yerine getirir.” Bu açıdan bakıldığında; “devlet yönetimi bir kamu idaresi aygıtı, toplum ise özel kişiler arasında piyasanın düzenlediği bir etkileşimler ağıdır. Burada siyaset, (yurttaşların siyasal irade oluşumu anlamında) kişisel çıkarla-

<sup>16</sup> C.B.Macpherson, **The Real World of Democracy**, London: Oxford University Press, 1966, ss.64–68. Krş. Keane, s.12.

<sup>17</sup> Korkut (2011), s.25-33.

<sup>18</sup> Barber (1995), s.33; Korkut (2011), s.25-33.

rı bir araya getirerek, bunları kollektif amaçlara yönelik siyasal gücü idari düzeyde kullanmada uzmanlaşmış bir yönetim aygıtına karşı ileri sürme işlevini üstlenir. Oysa cumhuriyetçi görüşte siyaset arabuluculuk işlevinden daha fazlasını kapsar; daha çok bir bütün olarak toplumdaki süreçlere esas oluşturur. Bu görüşe göre siyaset, bireylerin karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı olduklarının farkına vardıkları bir süreçtir. Bu süreç bireylerin ilişkilerini karşılıklı tanımaya dayalı bir şekilde müzakereye açık olarak daha ileri bir seviyeye taşıdıkları bir süreçtir, aynı zamanda. Böylelikle demokratik siyaset, yasalar önünde eşit ve özgür bireylerin, bağımlılıklarının bilinciyle, birlikte hareket etmelerinde bir araçtır.<sup>19</sup> Bu nedenle nasıl adlandırılırsa adlandırılınsın, demokrasi süreç olarak ele alındığında, bir yönetim biçiminden daha fazlasını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>20</sup>

Demokraside yurttaş terimi, her zaman aynı içeriğe sahip olmamıştır. Mesela, oy verme hakkı, bir dönem belli kriterlere tabi iken (örneğin eski Yunan demokrasisinde köleler ve kadınlar yurttaş grubuna ait değildir); başka bir dönem bu kriterler değişikliğe uğramıştır. Yurttaş sözcüğünün içerdiği anlamın kapsamı, bu değişikliğe bağlı olarak, daralmış ya da genişlemiştir. Kadının seçme hakkına sahip olmadığı bir dönemi göz önünde bulundurunca, siyasal anlamıyla yurttaşın, her zaman o kadar da kapsamlı bir kategoriye işaret etmediğini görürüz.

Katılımcı demokrasi düşüncesinde, bireyin konumu yurttaşlık kavramı çerçevesinde konumlandırılır. Yurttaşlık, siyasal yaşam olarak adlandırdığımız çevrede, kendi iradesini, kendiyile ilgili karar (katılım) ve uygulama süreçlerinde (denetim) kullanabilen bireyin konumudur. Dolayısıyla, öncelikle bir yurttaşlık bilinci oluşması gerektiği yönünde bir eğilim görülmektedir. Bu eğilim, yurttaşın, siyasal yaşamın odağına çekilmesiyle belirginleşmektedir. Katılımcı demokraside, yurttaşlık vurgusunun merkezi konumu, demokrasinin, bir yandan evrensel değere dönüştürülme çabasıyla örtüşürken, öte yandan sosyal adaletin gerçekleşmesinde eşitliğin rolünü öne çıkarmaktadır; zira eşitlik bu yaklaşımda yurttaş olmanın ön koşullarından biridir.<sup>21</sup> Ancak bu tür bir yurttaşlık bilincinin oluşabilmesi için söz konusu siyasal yaşama müdahil olunması öncelikle gerekir. Bu nedenle, özellikle gelişme sürecindeki sosyo-politik bir ortamda, kişilerin demokratikleşmesi süreci çelişkiler ve açmazlarla karşılaşılabilir uzun bir süreçtir. Barber'in bu yöndeki yurttaşlık tasarımlarına bakıldığında, bu tasarımlardaki yurttaşlar "genellikle, yalnızca anayasal krizler ve hükümet yolsuzlukları olduğunda eyleme geçirilirler; aksi halde, yönetimi başkalarına bırakmaktan ve enerjilerini sınırsız özel dünyaları için ayırmaktan hoşnuturlar. Ara sıra yapılan seçim, bir kongre üyesine gönderilen mektup...", bu tür yurttaşlar açısından yeterli görülmektedir. Siyasetle ilişkileri, temsil edilme ve bu biçimiyle yönetime katılma onlara yetmektedir. Dolayısıyla, Barber'in kavramsallaştırmasındaki tasarımda, bu tanıma uygun düşen yurttaşlar, cılız demokrasilerin un-

<sup>19</sup> Jürgen Habermas, "Demokrasinin Üç Normatif Modeli", Benhabib Seyla (Ed.). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel (çev.). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999, ss.37-38.

<sup>20</sup> Chantal Mouffe, "Demokrasi, İktidar ve 'Siyasal Düzen'", Benhabib Seyla (Ed.). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel (çev.). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999, s.348.

<sup>21</sup> Hasan B. Kahraman, E. Fuat Keyman ve A.Yaşar Sarıbay, *Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı (WALD), 1999, ss.57-59.

surları olarak görülürler.<sup>22</sup> Liberal demokrasiyi, zayıflıkları ve çelişkileri bakımından ‘cılız demokrasi’ olarak niteleyen Barber; liberal demokrasinin siyaset tasarımı-na, liberalizmin çıkış noktası olarak görülen temel değerleri üzerinden eleştirmektedir.<sup>23</sup>

Liberal demokrasi, Barber’e göre, zayıf ve kusurlu yanlarının pek çoğunu düzeltmeyi ve ya onlardan bir biçimde kaçınmayı başarır. Fakat ne var ki, liberal demokrasinin, demokratik yurttaşlık yorumu, yeni ve daha tehlikeli sorunları beraberinde getirir.

Güçlü demokrasi teorisinde **bireyin** özerkliğine özel bir vurgu yapan, Barber; onu güçlü demokratik tartışmanın dokuz temel işlevinden biri olarak görür.<sup>24</sup> Bu kategorik inceleme demokratik tartışmanın çeşitli işlevlere sahip bir süreçler bütününden oluştuğunu tasarlamaktadır.<sup>25</sup> Barber güçlü demokratik tartışmanın işlevleri kategorisine; çıkarların ifade edilmesi, pazarlık ve alışveriş, ikna etme, karşılıklı keşfetme, bağlılık ve yakınlık oluşturma, özerkliği koruma, kendini ifade etme ve kamusal çıkarlar için ortak iyiler oluşturma gibi dokuz madde sığdırmaktadır.<sup>26</sup> Katılımcı demokraside güçlü demokratik tartışmanın işlevlerinden yararlanılarak, hem sorunların çözümlenmesi hem de söz konusu işlevlerin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Sorunlar nihai olarak çözümlenemese de çatışma sürecinde üretilen işlevlerin bir kazanımı olarak, sorunların çözümlenmesinde sürekli bir yenilenme görülecektir.

Barber’in, demokratik katılımı sağlıklı bir tartışma zemini üzerine temellendirme çabası, müzakereci ve iletişimsel yaklaşımlarla paralellik gösterir. Zira bu yaklaşımlarda da demokratik bir tartışma zemini ve güçlü bir iletişim, merkezi bir konuma sahiptir. Fakat Barber’in, birey ve yurttaş kavramlarını incelerken kollektiviteye önemli bir yer tayin eder. Bunun nedenini, doğru anlamak için, Barber’in modern anlamda bireyin oluşumuna yüklediği anlama bakmak gerekir.

Avrupa Rönesans’ı ve Hıristiyanlığa karşı reform hareketleriyle bir arada kavranmaya çalışıldığında, bu dönemde, insanın bir başınalığına ve dünyevi özgürlüğüne yönelik yeni bir anlayışın, yani Hıristiyan inancına karşı, yazgısının iplerini eline almaya çalışan insanın, modern bireyin oluşumunun ilk işaretleri görülür. Barber’e göre, önceleri bir araf olarak görülen insanın özgül yalnızlığına ilişkin pozisyonu, Rönesans’la birlikte “özgürlük” kavramının içini doldurmaya başlamıştır.<sup>27</sup> Yani insanın varoluşuna özgü yalnızlığı, cemaat olgusuyla anlamlı bir birliğe doğru yöneltilmek yerine, bir başınalığa doğru itilmiştir. Böylece kişi, özgül yalnızlığına uygun olarak bireye dönüşüp, kendi yazgısının taşıyıcısı olmakta; Hıristiyanlık naza-

<sup>22</sup> Barber (1995), s.274.

<sup>23</sup> Barber (1995), ss.132-156.

<sup>24</sup> Barber (1995), s.226.

<sup>25</sup> “...güçlü demokratik tartışma daima, konuşma kadar dinlemeyi, düşünme kadar hissetmeyi ve ifade etme kadar eylemde bulunmayı içerir. Bu nitelikler, güçlü demokratik bir sistemde, tartışmanın sahip olduğu özel siyasal işlevlerde açıkça görülebilir ve bu işlevlerin açıklanmasına yardım ederler.” Bkz. Barber (1999), s.225.

<sup>26</sup> Barber (1995), s. 226.

<sup>27</sup> Barber (1995), s. 106-107.



rında kerih ve dışlanmış pozisyonunu özgürlük idealiyle meşrulaştırmış bulunmaktadır. Yine Barber'a göre, "Tüm bir siyasal dünyanın dönüştürülebileceği o olağandışı paradigma değişikliklerinin birinde özgürlüğe aşırı bir değer kazandırıldı: İnsanların kazara ya da ceza görmeleri –isyen, aforoz, başkaldırma, sürgün, soylu kibir ya da diğer felaketler- nedeniyle içine fırlatıldıkları tecrit için kullanılan terim, özgürleşme boyutunu yükledi".<sup>28</sup> Barber'e göre, bireyselleşme, insanın yalnızlığına, 'özerkliğin çekiciliğini ve itibarını' kazandırmakla kalmamış, dinsel bir vicdan (asıl anlamından uzaklaşarak) da kazandırmıştır. Bireyin edindiği yeni mahremiyet alanı ve hakları, parçalanmışlığına ve köksüzlüğüne yasal bir meşruluk sağlamıştır. Barber'e göre bu, bir başına insanın aşırı değer kazanması anlamına gelmektedir. Dahası, "Bu aşırı değerlenme olmaksızın ne liberalizm ne de demokrasi mümkün olurdu. Ama özgürlüğün aşırı değer kazanmasıyla birlikte, cemaatin olabilirliliği azalmış ve eşitlikçi olmanın yanı sıra cemaatçi de olacak ve uzlaşma dayalı olmanın yanı sıra katılımcı da olacak bir demokrasi umudu da solmuştur."<sup>29</sup> Sonuç olarak, Barber'in ifadesiyle: "Liberalizmin güçlü simyası yabancıyı bireye, uyumsuzu girişimciye ve mahrumu özgüre" çevirmiş; "liberalizmin gerçek dünyası" olan böyle bir dünyada, "yurttaşlar, arkadaş değil hasım" olmuşlardır.<sup>30</sup>

## Sonuç

Evrensel düzeyde toplumların, bir siyasal rejim olarak erişebilecekleri, mümkün olan en iyi yönetim yöntemi olduğu iddiası, demokrasi fikrinin, kendi içinden, kendini yeniden üreten ve kendini dönüştürebilen reformcu bir niteliğe sahip olduğu savıyla desteklenir. Demokraside, katılımcı, müzakereci veya iletişimsel gibi farklı bakış açıları, demokrasinin, mümkün olan en iyi siyasal düzen olduğu noktasında birleşirler. Çeşitli eleştirilere tabi tutulsa da, bu bakış açısından, demokrasi, vazgeçilmezdir. Bu yaklaşımlar, demokrasinin liberal tarzlarına karşı bir eleştirel bakıştan türemiş olsalar da, Dahl'ın sözünü ettiği, dönüşüm evrelerine ilave bir aşamayı ima ederler. Bu ise kimilerine göre, özellikle bireye ve piyasa ilişkilerine yüklediği anlamlar bakımından eleştirilen liberal demokrasinin, farklı kimlik ve aidiyetlerin temsilinin ve katılımının imkan şartlarının soruşturulduğu ileri bir liberal demokrasi aşamasından ya da liberal demokrasinin kendini derinleştirmesinden başka bir şey değildir.<sup>31</sup> Demokrasi fikri, totaliter eğilimler karşısında, insan özgürlüğünün (hem pozitif hem negatif anlamıyla) bekçisi olma konusunda, arızalarına rağmen kendini yegane tercih olarak konumlamayı bir biçimde sürdürme kararlılığındadır. Demokrasi kuramlarının genel karakteri, modern yaşamın demokrasi fikriyle beslenen kurumlarını bir biçimde sürdürme çabası, özü itibarıyla antidemokratik hareketlerin egemen olmasının önüne geçme çabasıdır. Demokrasi, kendine çizdiği sınırlar bakımından hiç de demokratik olmamasına karşın, özel ve kamusal çıkarların, negatif ve pozitif özgürlüklerin koruyuculuğuna soyunma konusunda en iddialı tavrı sergilemekten geri durmaz.

<sup>28</sup> Barber (1995), s. 106-107.

<sup>29</sup> Barber (1995), s. 106-107.

<sup>30</sup> Barber (1995), s. 107.

<sup>31</sup> Özalp, s.1-9.

Bu bağlamda, Barber'in katılımcı demokrasi teorisinde; güçlü demokratik tartışmanın zeminini oluşturduğu, kamusal iyileri amaç edinmiş, yurttaşlık bağıyla birbirine bağlı bireylerden mürekkep bir cemaat (kollektivite), özellikle sosyal ve siyasal sorunların çözümünde, demokrasinin liberal tarzlarına oranla ve katılım vasıtasıyla yeniden bir meşruiyet sağlamanın en ideal toplumsal yapılanması olarak görülür.

Demokrasi teorisine ilişkin fikir üretenlerin hiçbirinde (bütün kuramsal çalışmaların yapısında olabileceği gibi) sonuçlandırılmış bir teorik çerçevenin varlığını iddia edene rastlanmaz. Demokrasinin algılanma biçimleri göz önüne alındığında, teoriyle birlikte pratiğinin değişim ve dönüşüm geçirdiğini görebiliriz.<sup>32</sup> Bu açıdan demokrasi fikrinin, değişen koşullara göre kendini yeniden üreten bir süreci içerdiğini, dolayısıyla statik bir kavram olmadığını ileri sürmek yanlış olmaz. Pek çok farklı algılanma biçimine sahip olması nedeniyle, demokrasi kavramının, tam da bu algı zenginliğinden ötürü kazanmış olduğu konum (yerleşiklik) kolayca terk edilebilir bir konum değildir. Bu, teorinin, tartışmaya, daha doğrusu, özellikle Habermas gibi düşünürler için, müzakereye açık niteliğinden kaynaklanmaktadır. Dahası, demokrasi özü itibarıyla de "tartışmalı bir niteliğe sahiptir".<sup>33</sup> Tartışmalı niteliği demokrasinin zayıf yanını, tartışmaya açık oluşu güçlü yanını oluşturur. Bu nitelik, iki açıdan da retoriğin, demokrasi fikrinde önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Fakat zeminin niteliği, o zemine bağlı tartışmanın niteliğini belirleyici olduğu için, tartışmalı bir zeminden sağlam bir tartışmaya nasıl varılabilir?

<sup>32</sup> C.B. Macpherson, *The Real World of Democracy*, London: Oxford University Press, 1966, s.2.

<sup>33</sup> Keane, s.309.

**Kaynakça**

- Aron, Raymond, *Demokrasi ve Totalitarizm*, Vahid Atay (çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978.
- Barber, Benjamin R, “Temelcilik ve Demokrasi”, Benhabib Seyla (Ed.). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel (çev.). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı (WALD), 1999, ss.492-507.
- Barber, Benjamin R, *Güçlü Demokrasi*. Mehmet Beşikçi (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Dahl, Robert A, “Demokrasi Kuramı ve Demokrasi Deneyimi”, Benhabib Seyla (Ed.). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel (çev.). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999, s.477.
- Dahl, Robert A, *Demokrasi ve Eleştirileri*. Levent Köker (çev.), Ankara: Yetkin Yayınları, 1996.
- Kahraman, E.Bülent, Keyman, Fuat, Yaşar Sarıbay, A.: “Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim”, *Demokrasi Kitaplığı (WACD) Yayınları*. İstanbul, 1998.
- Keane, John, *Demokrasi ve Sivil Toplum*, Necmi Erdoğan (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.
- Korkut, Hüseyin, “Yerel Yönetimlerde Yönetime Katılma ve Açıklık: Ümraniye ve Şişli Belediyeleri Örneği”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi SBE, 2011.
- Kymlicka, Will, “Kanada’da Grup Ayrışmalı Üç Yurttaşlık Biçimi”, Benhabib Seyla (Ed.). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel (çev.). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999, s.238.
- Macpherson, Crawford B., “The Real World of Democracy”, Oxford, 1966.
- Mouffe, Chantal, *Demokrasi, İktidar ve “Siyasal Düzen”*, Benhabib Seyla (Ed.). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel (çev.). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999, s.347–363.
- Sheldon S. Wolin, “Elle Tutulmaz Demokrasi”, Benhabib Seyla (Ed.). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel (çev.). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999.
- Uçkan, Özgür, *E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye*, İstanbul: Literatür Yayınları, 2003.